

ТРАНСВЕРСАЛЬНІСТЬ У АРХІТЕКТУРНІЙ ОСВІТІ: ПЕДАГОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ ТА ДОСВІД ПРОЄКТНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Олійник Г. І., Гершензон М. Ш., Залуцький В. В.

ВСТУП

У сучасному глобальному контексті, що визначається високою динамікою змін, невизначеністю та зростаючою міжгалузевою взаємозалежністю, освіта постає перед потребою глибокої трансформації. Особливо це стосується творчих фахів, зокрема архітектури, яка традиційно інтегрує в собі мистецьке мислення, технічну раціональність і гуманітарний контекст. Завдання архітектурної освіти сьогодні – не лише передавати професійні знання, а й формувати новий тип фахівця, здатного діяти в умовах соціальних, культурних та екологічних викликів.

Підготовка архітектора передбачає виховання варіативного, міждисциплінарного мислення, орієнтованого на стійкий розвиток, суспільну відповідальність і здатність до рефлексії. На цьому ґрунтується сучасна концепція університету як простору інтеграції знань, цінностей і практик, що формують особистість майбутнього фахівця. У таких умовах особливого значення набуває розвиток універсальних компетентностей, які охоплюють критичне мислення, емоційний інтелект, здатність до співпраці, комунікації, креативності, а також навчання впродовж життя. Ці якості – загалом позадисциплінарні – у міжнародному освітньому дискурсі визначаються як трансверсальні компетентності¹.

Для архітектурної професії ці компетентності є не абстрактною надбудовою, а основою проєктного мислення. Архітектор має вміти бачити не лише об'єкт, а середовище та людину в ньому, передбачати вплив своїх рішень на громади, дбати про екологію, естетику й безпеку. В умовах війни, урбаністичних криз, цифрової перебудови та глобального зміщення гуманітарного ландшафту постає необхідність глибокого переосмислення архітектурної освіти.

Події останніх років – пандемія, повномасштабне вторгнення в Україну, зруйнована інфраструктура, масові міграції – змусили і викладачів, і студентів по-новому оцінити зміст архітектурної діяльності. Проєктування більше не є суто фаховою справою – це акт

¹ Попова Л. Еволюція терміна «трансверсальність» у сучасному науковому просторі: зарубіжний досвід. *Педагогічні науки*. Випуск 99. 2022. DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2022-99-8>

етичного вибору, соціального діалогу та духовного зростання. Освітній процес, відповідно, потребує нових моделей, які поєднують професійні стандарти з гуманістичними цінностями.

У міжнародній практиці архітектурна освіта дедалі частіше розвивається через студійне навчання, міждисциплінарні лабораторії, участь у реальних кейсах і спільних творчих практиках. Українські освітні реалії, попри складнощі воєнного стану, демонструють здатність до адаптації, що ґрунтується на сильній академічній базі, досвіді креативного викладання та потребі відповідати новим викликам – від післявоєнного відновлення до євроінтеграції.

У цьому контексті важливою залишається роль закладів вищої освіти як провідників трансформаційного мислення, генераторів нових моделей навчання та місць формування професійної ідентичності. Особливого значення набуває творча освіта, де трансверсальні підходи стають ресурсом не лише педагогічного оновлення, а й майбутнього архітектурної культури загалом.

Матеріал цього розділу ґрунтується на багаторічному педагогічному досвіді підготовки студентів-архітекторів у Національній академії образотворчого мистецтва і архітектури (НАОМА), де архітектура розглядається як синтез мистецтва, науки та соціальної відповідальності. Аналіз охоплює три ключові напрями: соціально спрямоване проектування як шлях духовного зростання майбутніх фахівців; інноваційні підходи до створення об'єктів цивільної інфраструктури в умовах війни; та стратегічну адаптацію архітектурної освіти до викликів нової реальності. Такий аналітичний ракурс дає змогу побачити, як трансверсальні компетентності природно інтегруються в освітній процес і стають підґрунтям підготовки архітекторів, здатних діяти творчо, відповідально та стійко навіть у найскладніших обставинах.

1. Архітектура як турбота: гуманітарний і трансверсальний вимір архітектурної освіти

Після початку повномасштабної війни в Україні архітектурна освіта, як і все суспільне життя, зазнала глибоких трансформацій. Студенти й викладачі опинилися перед новими гуманітарними, етичними та професійними викликами, що вимагали не лише адаптації навчального процесу до умов воєнного часу, а й переосмислення сутності архітектурної підготовки. Ці обставини актуалізували необхідність зміни не лише методик викладання, а й загального уявлення про роль архітектора в сучасному суспільстві. В умовах кризи він постає не лише як проєктант, а як творець безпечного, гідного й психоемоційно стійкого середовища.

Зміна архітектурного мислення в умовах війни проявляється не як абстрактна теорія, а як жива практика, що формується безпосередньо в навчальній аудиторії. Тут молодь проходить важливий етап професійного й ціннісного становлення. Показовим прикладом є навчальне проєктування об'єктів соціального призначення – зокрема, дитячих садків з інтегрованими укриттями. Те, що в мирний час виглядало як звичайне техніко-функціональне завдання, нині набуває глибокого гуманітарного значення. Подібні проєкти активізують етичну чутливість, формують відповідальність перед суспільством та користувачами середовища.

Міжнародний досвід демонструє, що інтеграція безпекових рішень в архітектуру є сталою практикою в країнах, які тривалий час функціонують в умовах ризиків. Так, у Фінляндії ще з 1960-х років реалізується державна програма облаштування обов'язкових укриттів у житлових і громадських будівлях². У мирний час такі простори виконують функції паркінгів чи спортзалів, а в надзвичайній ситуації – перетворюються на автономні захисні об'єкти.

В Ізраїлі «кімната безпеки» (мамад) є стандартним елементом кожної новобудови, а в зонах підвищеної небезпеки застосовуються надійні мобільні укриття. Ці рішення щоденно інтегровані у побут, що сприяє їх ефективному утриманню та постійній готовності. Такий підхід вказує на стратегічну роль архітектурного проєктування в системі національної безпеки³.

На відміну від згаданих прикладів, війна в Україні висвітлила нестачу системного бачення безпеки в архітектурному плануванні, особливо у сфері соціальної інфраструктури. Найвразливішими виявилися дитячі простори – дитсадки, школи, лікарні, сиротинці. Це стало не лише технічним, а й глибоко етичним викликом для архітекторів і викладачів. У відповідь на цю ситуацію в навчальні завдання було інтегровано тематику безпеки, психологічного захисту та турботи про людину.

Пропоновані завдання сприяють розвитку не лише професійних компетенцій, а й емпатії – здатності бачити ситуацію очима іншого: дитини, її батьків, педагогів. Під час проєктування студенти вчаться враховувати психологічні потреби вразливих груп користувачів. В архітектурних рішеннях це проявляється в інтер'єрі: м'яке освітлення, обтічні форми, кольори, що не провокують тривожності;

² Жидецька О. Бомбосховища Фінляндії мають подвійне призначення. [Електронний ресурс]. URL: <https://podrobnosti.ua/2448477-bomboshovischa-fnljand-majut-podvjne-priznachenija.html> (дата звернення: 21.07.2025)

³ Бомбосховища Ізраїлю: чи реально так зробити в Україні. [Електронний ресурс]. URL: https://defence-ua.com/minds_and_ideas/bomboshovischa_izrajilju_chi_realno_tak_zrobiti_v_ukrajini-11761.html (дата звернення: 25.06.2025)

ігрові елементи навіть у просторі укриття. Архітектура постає не лише як набір технічних рішень, а як мова гуманності.

Через подібні практики формується нова парадигма – архітектура як відповідь на досвід тривоги й втрати, як форма турботи й присутності. У такому вимірі навчальний проєкт набуває етичного змісту, а студент – ролі не лише виконавця, а й інтерпретатора суспільного запиту на безпеку, довіру, надію.

Таким чином, архітектурна освіта, що інтегрує емпатійне проєктування, виховує не лише професіоналів, здатних до технічної досконалості, а й особистостей, спроможних на співчуття, відповідальність та тонкий етичний відгук на соціальні виклики.

Студентський вік є особливо чутливим періодом, коли відбувається не лише інтелектуальне становлення, а й активне формування моральної свідомості, системи цінностей, громадянської позиції. У цей час молодь схильна до переосмислення власного місця в суспільстві, оцінки етичних норм, соціальних орієнтирів і сенсів професійної діяльності. Освітнє середовище має не лише передавати знання, а й створювати умови для глибокого внутрішнього зростання фахівця, що особливо актуалізується в умовах кризових викликів.

Педагогічна практика й сучасні дослідження у сфері вищої освіти підтверджують, що ціннісно орієнтоване навчання – тобто таке, яке цілеспрямовано інтегрує в освітній зміст гуманістичні, моральні та соціальні цінності – є одним з найефективніших чинників формування моральної зрілості, емпатійного мислення, відповідального ставлення до професії й суспільства⁴. Таке навчання має не лише виховний, але й професійно-формувальний ефект, особливо для архітектурної освіти, яка поєднує технічні, художні та соціальні аспекти.

У цьому контексті важливо визначити педагогічні умови, що сприяють розвитку духовних цінностей і мають професійно-формуючий ефект у студентів архітектурного профілю. Вони не є абстрактними категоріями, а мають конкретне втілення в змісті, методах і стилі викладання. Таблиця 1 узагальнює основні з них, спираючись на аналіз освітніх практик, педагогічних підходів і емпіричних спостережень.

Систематизація педагогічних умов, поданих у таблиці, засвідчує, що трансформація архітектурної освіти у воєнний період вимагає насамперед ціннісно-гуманітарного переосмислення. Архітектура як турбота стає основою нового освітнього мислення.

⁴ Синишина В., Яковичка Л. Психолого-педагогічні умови формування духовних цінностей студентів в умовах закладу вищої освіти. *Вісник науки та освіти*. №8(14). 2023. С. 152–167. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-8\(14\)-752-767](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-8(14)-752-767) (дата звернення: 10.07.2025)

Таблиця 1

**Педагогічні умови розвитку духовних цінностей у студентів
архітектурного профілю**

№ з/п	Педагогічна умова	Коротка характеристика
1.	Реалізація аксіологічного підходу	Інтеграція в освітній процес гуманістичних цінностей; осмислення архітектурної діяльності як служіння суспільству; формування етичної відповідальності, гідності, доброзичливості
2.	Реалізація акмеологічного підходу	Орієнтація навчання на особистісне й професійне зростання студента; підтримка прагнення до самореалізації, вдосконалення фахових і моральних якостей
3.	Розвиток самостійності	Створення ситуацій морального вибору; стимулювання самостійного мислення; підтримка здатності приймати етично виважені проєктні рішення
4.	Діалогова взаємодія	Впровадження педагогіки довіри; розвиток емпатійного слухання; створення середовища щирого обміну думками, де студент відчуває себе почутим
5.	Спрямованість на громадянську позицію	Формування відповідального ставлення до своєї професійної ролі у суспільстві; активізація соціальної участі та патріотичного мислення

Яскравим маркером цієї трансформації стало виконання навчального завдання з проєктування дитячого садка з інтегрованим бомбосховищем. На відміну від абстрактних академічних вправ, це завдання актуалізує залученість до реальних соціальних викликів. Багато хто зі студентів або їхніх викладачів на власні очі бачив руйнування, спричинені бомбардуваннями, спускався у вирви, залишені снарядами, аналізував характер і масштаби пошкоджень. Набутий безпосередній досвід надавав проєктуванню не лише фактичної точності, а й глибокого етичного змісту. Часто навчання відбувалося в складних умовах – навіть під час перебування в укриттях у години повітряних тривог, коли сама архітектурна дійсність ставила перед студентом-проєктувальником питання: що таке безпечне середовище? як зробити простір турботливим навіть під землею?

Хоча ця стаття не має на меті опис окремих студентських проєктів, важливо наголосити на загальному змісті їхніх рішень. У переважній більшості робіт створювалися простори подвійного призначення: у мирний час вони функціонували як зали дитячої творчості, спортивні чи оздоровчі приміщення, а в разі повітряної тривоги – перетворювалися на повноцінні укриття. Просторові рішення вирізнялися увагою до дитячої сприйнятливості та психологічного стану: використовувалися м'які кольори, природне освітлення (зокрема через пристрої на основі світлопровідних волокон), обтічні форми, меблі-трансформери, тематичні ігрові зони в межах укриттів. Ідеї інтеграції сходів,

тунелів та прямкових вікон із захисними заслонами поєднувалися з міркуваннями про безбар'єрність, орієнтацію в просторі та безпечну евакуацію. Таким чином, бомбосховища, які традиційно розглядалися як ізольовані технічні об'єкти, у студентських проєктах ставали органічною частиною життєвого середовища, а не його протилежністю.

В умовах перебування в укритті діти перестають поділятися на «здорових» і «з особливими потребами» – усі однаково вразливі, однаково відчують тривогу та потребують підвищеної турботи. Це зумовлює універсальний підхід до організації простору: студенти пропонували легкі мобільні меблі, які трансформуються під різні сценарії діяльності; гнучкі й безпечні конструкції, придатні як для рухливих ігор, так і для спокійного відпочинку; куточки для «сховку» – камерні, але не ізолюючі, щоб дитина почувалася захищеною, залишаючись серед інших.

Водночас у процесі обговорення виникала ще одна важлива тема – запобігання «запустінню» таких приміщень у мирний час. Адже захисна споруда, яка роками не використовується, швидко старіє та втрачає функціональність. Прикладом протилежної практики є київське метро – інфраструктура, що постійно «живе» та тому у будь-який момент готова виконувати функцію укриття. Саме тому студенти прагнули наділити дитячі укриття додатковими, «мирними» функціями, аби вони залишалися цінною та дієвою частиною середовища навіть за відсутності загрози.

Окрему увагу було приділено проблематиці тривалої експлуатації таких укриттів. Студенти піднімали питання про життєвий цикл захисних споруд: чи не зазнають вони деградації, як це сталося з багатьма радянськими укриттями? Відповіддю ставало проєктування універсальних просторів, корисних навіть у мирний час: залів «нескінченної казки», майстерень дитячої творчості, соляних кімнат, оздоровчих комплексів тощо. Завдяки своїй мультифункціональності бомбосховище не втрачає сенсу із завершенням фази небезпеки, а навпаки – закріплюється як цінна частина інфраструктури повсякдення. У цьому полягає нове розуміння сталості в архітектурі – не лише технічної, а й соціально-культурної.

Такий досвід розвиває професійні вміння, етично-світоглядну зрілість. Навчальний проєкт стає простором формування емпатії, відповідальності, креативності, здатності до адаптації – ключових якостей фахівця, який мислить не лише як інженерно-технічний виконавець, а як архітектор-етик, що працює з уразливими спільнотами (таблиця 2). У реаліях війни навчальне проєктування – не простий етап професійної підготовки, а моральний акт. Кожне архітектурне рішення набуває етичного виміру: чи буде цей простір безпечним? Чи не поси-

лить він страх дитини? Чи допоможе зберегти довіру, спокій, здатність гратися, творити, мріяти – навіть у момент загрози?

Таблиця 2

**Компетентнісний профіль студента-архітектора
в умовах трансверсального навчання**

№ з/п	Компетенція	Зміст / Прояв у навчальному проєкті
1.	Емпатійне мислення	Урахування психологічних потреб дітей в укриттях
2.	Етична чутливість	Проектування з урахуванням страхів, довіри, вразливості
3.	Креативність	Ігрові елементи в укриттях, мультифункціональні простори
4.	Громадянська свідомість	Розуміння ролі архітектора як творця середовища безпеки
5.	Командна співпраця	Робота в колективах над реальними кейсами
6.	Інтердисциплінарність	Інтеграція знань з педагогіки, психології, безпеки

Подібні завдання формують не лише фахові навички, пов'язані з просторовим мисленням, проектуванням функціональних зон, ергономікою чи знанням нормативів, а й розвивають емпатійне мислення – здатність поставити себе на місце іншого, побачити світ очима дитини, її батьків, вихователів. Що особливо важливо в умовах воєнного стану, коли архітектор має проектувати не абстрактний простір, а простір, здатний дати дитині почуття захищеності, радості, довіри. В умовах стресу та загроз безпеці освітній простір має стати тимчасовою «домівкою» стабільності, порядку й любові.

У студентських проєктах дедалі частіше з'являються елементи, покликані підтримувати не лише фізичну безпеку, а й емоційний комфорт. М'яке розсіяне освітлення, яке не створює агресивних тіней; обтічні, «дружні» форми меблів та конструкцій, які не лякають і не травмують; теплі, природні кольорові палітри, що асоціюються з гармонією; наявність ігрових елементів навіть у конструкціях укриттів. Наведені підходи свідчать про зміну мислення – від проектування утилітарного об'єкта до створення гуманного простору.

У такий спосіб поступово формується нова освітня й професійна парадигма: архітектура як турбота, як моральний жест, як відповідь на страх і вразливість. Архітектура вже не зводиться лише до проектування функціонального середовища – вона стає формою етичного висловлювання. У цьому контексті вона постає як мова людяності, як духовна присутність, що матеріалізується у формі. Кожен навчальний проєкт стає не просто навчальним завданням, а актом морального вибору: як зробити так, аби дитина почувалася в безпеці? Що для неї означає простір? Чим простір може її втішити?

Набутий досвід перетворює студента-архітектора на того, хто проектує не лише матеріальні структури, а й сенси, створюючи середовище, здатне підтримати людину. Такий освітній процес поєднує професійну підготовку з вихованням етичної чутливості та соціальної відповідальності, формуючи фахівців, спроможних не лише до технічної досконалості, а й до співчуття – справжнього гуманістичного потенціалу архітектурної освіти. Інтеграція принципу «архітектури як турботи» змінює підхід до завдань: від технічної виправи до створення гуманного середовища, орієнтованого на потреби вразливих користувачів. Це збагачує фахові компетенції та формує розуміння архітектури як інструмента підтримки й безпеки людини, що стає фундаментом подальшого професійного зростання.

2. Навчальне проектування як трансверсальний простір ціннісного досвіду

Навчальне проектування в архітектурній школі – це не лише відпрацювання професійних навичок, а й середовище, у якому формується цілісне бачення ролі архітектора у суспільстві⁵. Саме тут студенти вперше стикаються з необхідністю поєднувати естетичні, функціональні та соціальні вимоги в одному проєкті, шукати баланс між творчою індивідуальністю та колективною відповідальністю⁶. Цей формат навчання природно створює умови для інтеграції різних видів знань – технічних, мистецьких, гуманітарних – у єдину концептуальну рамку⁷.

У період воєнних і післявоєнних викликів навчальне проектування набуває нових смислів. Воно стає лабораторією стратегічних ідей, де випробовуються підходи до створення безпечних, інклюзивних і стійких просторів⁸. Тут важливо не лише продумати конструктивне

⁵ Алексеева С. Сучасні підходи до професійної підготовки майбутніх дизайнерів в умовах розвитку креативних індустрій. *New impetus for the advancement of pedagogical and psychological sciences in Ukraine and EU countries: research matters* : Collective monograph. Riga : Baltija Publishing, 2021. P. 1–16. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-032-2-1> (дата звернення: 23.07.2025)

⁶ Креативна Країна: Культурно-освітній проєкт : [сайт]. URL: https://creativecountry.org/terms/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 29.07.2025).

⁷ Окорський В. П., Валюх А. М. Креативний менеджмент : підручник. Рівне, 2017. 344 с. URL: https://ep3.nuwm.edu.ua/13109/1/ПІДРУЧНИК_з_KM.2017_вип.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 24.07.2025).

⁸ Elif Ayse Sen. Embracing Innovation: New Approaches in Architectural Education. Illustrarch. 8 March, 2024. URL: https://illustrarch.com/articles/22715-embracing-innovation-new-approaches-in-architectural-education.html?srltid=AfmBOooVxR4-HQ0BegKDyeMykRXyC1dnZ5J4gUg1_83d3dvzOarKoWDL&utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 25.07.2025).

рішення чи виразну форму, а й передбачити соціальний вплив архітектури, її здатність підтримати людину в кризових умовах⁹.

Трансверсальний характер такого навчання проявляється у поєднанні художнього мислення, наукового аналізу та етичної чутливості. Робота над проєктом передбачає не лише креативність, а й уміння працювати з реальними контекстами, співпрацювати з різними учасниками процесу, аргументовано захищати власні ідеї. У підсумку це формує архітектора, здатного мислити комплексно й діяти відповідально – не лише як професіонала, а й як активного учасника суспільного життя¹⁰.

Архітектура – це не лише результат технічного і художнього синтезу, а й особлива форма комунікації. Трансверсальність у педагогіці проявляється і в невербальній сфері – через візуальні образи, символи та просторові метафори, здатні передавати сенси без слів. У проєктному навчанні архітектурна мова візуальних образів працює як інтегративний інструмент: креслення, макети, колірні схеми, графічні концепти формують цілісний «повідомлювальний код» проєкту. Це не просто ілюстрація – це частина аргументації, яка допомагає студенту переконливо пояснити, чому саме таке рішення обрано і для кого воно призначене¹¹.

Архітектурний проєкт у навчальному процесі – це не лише матеріалізований результат творчої роботи, а й складне повідомлення, що передається різними способами та на різних рівнях сприйняття. Його зміст формується у взаємодії візуальних образів, словесних пояснень і емоційно-чуттєвих вражень, які разом створюють цілісний комунікаційний простір. Кожен із цих каналів має власну освітню цінність, розвиваючи у студентів специфічні компетентності, необхідні для майбутньої професійної діяльності (табл. 3).

Як видно з таблиці, навчальне проєктування в архітектурі виступає багатоканальною комунікаційною практикою, де поєднуються візуальне, вербальне та емоційне. Такий підхід не лише збагачує способи представлення та захисту проєкту, а й формує у студентів комплексне розуміння архітектури як суспільно значущого

⁹ Cross Disciplinary Design-Build: The Design of Collaborative Education / Mcglohn E., Herrmann H., Leatham T., Gregory A., Carson L. Working Out: thinking while building. 2014. P. 483–492. URL: https://www.academia.edu/12737893/Cross_Disciplinary_Design_Build_The_Design_of_Collaborative_Education (дата звернення: 05.01.2025).

¹⁰ Rodriguez C., Hudson R., Niblock C. Collaborative learning in architectural education: Benefits of combining conventional studio, virtual design studio and live projects. *British Journal of Educational Technology*. 2018. № 49(3). S. 337–353. URL: <https://doi.org/10.1111/bjet.12535> (дата звернення: 09.01.2025)

¹¹ Радіонова Н. Трансверсальність невербальної комунікації у медіапросторі: за лаштунками «мистецтва жити» сучасної людини. *Humanities Studies*. Випуск 20 (97). 2024. DOI <https://doi.org/10.32782/hst-2024-20-97-12> (дата звернення: 01.08.2025).

висловлювання. У результаті архітектурний проєкт перестає бути лише «кінцевим продуктом» – він стає інструментом діалогу між автором і спільнотою, дозволяючи проєктному навчанню виконувати роль культурного, етичного та соціального медіатора.

Таблиця 3

Канали комунікації в навчальному архітектурному проєктуванні та їх освітній потенціал

№ з/п	Канал комунікації	Приклади	Освітня цінність
1.	Візуальний	Ескізи, макети, інфографіка	Розвиток просторового мислення, здатність до образного узагальнення
2.	Вербальний	Презентації, пояснювальні записки	Формування вміння аргументувати й захищати ідею
3.	Емоційний	Атмосфера, сенсорні ефекти, колірні акценти	Виховання емпатії та чутливості до користувача

У Національній академії образотворчого мистецтва і архітектури (НАОМА) архітектурна освіта позиціонується як міждисциплінарна діяльність, що поєднує мистецькі, наукові та соціальні складові. Цей комплексний підхід знаходить відображення у впровадженні сучасних педагогічних моделей, спрямованих на розвиток критичного мислення, інноваційності та здатності студентів працювати з ціннісними та концептуальними аспектами просторового проєктування. Використання методик стратегічного проєктування, що базуються на принципах міметики, екологічної інтеграції та трансформації середовища, дозволяє студентам не лише втілювати творчі ідеї, а й формувати рішення, які сприятимуть сталому відновленню та розвитку країни у довгостроковій перспективі¹².

У кризових умовах, коли архітектурна діяльність в Україні набуває екзистенційного виміру, майбутні фахівці проєктують простори, що відповідають новим гуманітарним, екологічним, безпековим і етичним викликам післявоєнного суспільства¹³.

Особливої ваги набуває стратегічне архітектурне проєктування – підхід, що поєднує інноваційність, адаптивність і міждисциплінарність.

¹² Elif Ayse Sen. Embracing Innovation: New Approaches in Architectural Education. Illustrarch. 8 March, 2024. URL: https://illustrarch.com/articles/22715-embracing-innovation-new-approaches-in-architectural-education.html?srsltid=AfmBOooVxr4-HQ0BegKDyeMykRXyC1dnZ5J4gUg1_83d3dvzOarKoWDL&utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 25.07.2025).

¹³ Cross Disciplinary Design-Build: The Design of Collaborative Education / Mcglohn E., Herrmann H., Leatham T., Gregory A., Carson L. Working Out: thinking while building. 2014. P. 483–492. URL: https://www.academia.edu/12737893/Cross_Disciplinary_Design_Build_The_Design_of_Collaborative_Education (дата звернення: 05.01.2025).

На кафедрі архітектурного проєктування НАОМА навчальні завдання формуються з урахуванням трансверсального підходу: проєкти охоплюють урбаністичні, соціальні, культурні, етичні та екологічні складові. Студенти працюють у командах, що розвиває комунікативні й кооперативні навички, а навчальні процеси включають постійну рефлексію над цінностями, які архітектура формує і транслює у суспільстві¹⁴.

На відміну від традиційного проєктування, орієнтованого переважно на академічні правила і формальні критерії, стратегічний підхід відкритий до експерименту, міжгалузевої інтеграції та критичного мислення. У навчальних студіях він реалізується через завдання, що поєднують соціальну орієнтованість, культурну відповідність, екологічну стійкість, етичну чутливість, психологічний комфорт, освітній вплив і принципи залучення громад. Таким чином, навчальне проєктування постає як трансверсальний простір, у якому професійна освіта набуває глибокого ціннісного змісту.

У контексті трансформації архітектурної освіти особливого значення набуває переосмислення моделей проєктного навчання. Традиційний підхід до проєктування, що базується передусім на формуванні композиційних навичок і естетичної виразності, поступається місцем стратегічному проєктуванню, орієнтованому на ціннісні засади, соціальний вплив та роботу з реальними контекстами (табл. 4).

Таблиця 4

Порівняльні характеристики традиційного та стратегічного архітектурного проєктування

№ з/п	Характеристика	Традиційне проєктування	Стратегічне навчальне проєктування
1.	Мета навчального проєкту	Опанування проєктних інструментів та вираження індивідуального авторського задуму	Формування відповідального ставлення до архітектури як до інструменту соціальних змін, наголошуючи на пошуку рішень, що мають гуманітарну, етичну та культурну вагу
2.	Характер завдання	Проєктне завдання переважно є формальним або умовним, нерідко віддаленим від реального життя	Завдання укорінені в реальних ситуаціях – соціальних, екологічних, воєнних – і потребують не лише творчої уяви, а й аналітичного мислення, дослідницької уваги, емпатії та інтердисциплінарності

¹⁴ Rodriguez C., Hudson R., Niblock C. Collaborative learning in architectural education: Benefits of combining conventional studio, virtual design studio and live projects. British Journal of Educational Technology. 2018. № 49(3). S. 337–353. URL: <https://doi.org/10.1111/bjet.12535> (дата звернення: 09.01.2025)

Продовження таблиці 4

3.	Модель взаємодії	Модель передбачає «індивідуального автора», що працює у рамках викладацької оцінки	Відбувається залучення учасників до командної співпраці, діалогу з громадою, залучення експертів з інших галузей – від соціології до урбаністики, а отже, формується трансверсальний простір взаємодії
4.	Освітній результат	Ключовим результатом є естетично вивершений архітектурний об'єкт	Не лише отримання об'єкта, а й розкриття потенціалу студента як активного громадянина, здатного до рефлексії, співчуття, критичного мислення та етичного вибору

Отже, в умовах нових суспільних викликів стратегічне навчальне проектування розширює горизонти архітектурної освіти. Воно сприяє інтеграції особистісних, соціальних і професійних сенсів, перетворюючи навчальний процес на середовище етичної взаємодії, співтворення і відповідальності¹⁵.

Застосування такого підходу сприяє формуванню у студентів трансверсальних компетентностей – уміння мислити системно, працювати в команді, приймати інноваційні рішення та діяти в умовах невизначеності¹⁶. На кафедрі архітектурного проектування НАОМА вже кілька років цілеспрямовано формують навчальні завдання з варіативними сценаріями розвитку. Студенти другого року навчання отримують можливість розробляти авторські рішення в межах чітко окреслених урбаністичних, містобудівних і гуманітарних параметрів. Це не лише вдосконалює їхню професійну майстерність, а й розвиває критичне мислення, відповідальність та емпатію.

Важливе місце у завданнях посідають гуманітарні вимоги – ціннісні орієнтири, які дозволяють розглядати архітектуру як суспільно значуще явище. Вони формують здатність сприймати проект не лише як фізичний об'єкт, а як соціальний інструмент, що впливає на якість життя. До таких вимог належать:

¹⁵ Олексюк О. М. Компетентнісний підхід у вищій мистецькій освіті. Оптимізація циклу соціально-гуманітарних дисциплін у вищій освіті України в контексті євроінтеграції : монографія. Київ, 2014. С. 123–125. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/viddil-3_mon_Optimizac-ciklu-gumanitar-discipl_Onkovich_2014_326.pdf (дата звернення: 26.07.2025)

¹⁶ Олійник Г. І., Гершензон М. Ш. Інноваційні підходи в підготовці професійних архітекторів. Досвід факультету архітектури НАОМА. International scientific-practical conference “Eurointegration in art, science and education: experience, development perspectives”= Міжнародна науково-практична конференція “Євроінтеграція в мистецтві, науці та освіті: досвід, перспективи розвитку”. Клайпедський Університет, 2024. С. 107–110. URL: https://web.ku.lt/uploads/documents/files/Konferencijos_tezes_2024_03_08.pdf (дата звернення: 10.01.2025)

– **Соціальну орієнтованість** – чутливість до потреб різних груп користувачів, інклюзивність, створення сприятливого середовища для взаємодії.

– **Культурну відповідність** – урахування локальної ідентичності, історико-культурного контексту, естетична інтеграція.

– **Екологічну стійкість** – енергоефективність, охорона довкілля, адаптація до кліматичних змін, використання сталих технологій.

– **Етичні аспекти** – безпека, моральна відповідальність, доступність, суспільна довіра до рішень.

– **Психологічний комфорт** – створення емоційно сприятливих, адаптивних просторів, що забезпечують ментальне благополуччя.

– **Освітній і виховний вплив** – інтеграція архітектури у процес формування цінностей, поширення знань, підвищення обізнаності.

– **Участь громади** – відкритість до співпраці з мешканцями, урахування громадського голосу у проєктуванні.

Інтеграція цих категорій у навчальні завдання робить процес проєктування трансверсальним простором, де взаємодіють естетичні, функціональні та етичні складові архітектури. Такий підхід забезпечує міждисциплінарну, культурну та соціальну інтеграцію змісту навчального проєкту. Теми базуються на реальних або умовно-реальних просторових ситуаціях суспільної ваги, що дозволяє студентам практикувати критичне мислення, просторову емпатію та етичну відповідальність у форматі командної співпраці.

Саме так у НАОМА реалізується принцип трансверсальності: міждисциплінарний, етичний, культурний і соціальний зміст інтегрується у структуру навчального проєкту. Кафедра системно впроваджує теми, що базуються на реальних або умовно-реальних просторових ситуаціях суспільної ваги. Це дозволяє студентам практикувати критичне мислення, просторову емпатію та етичну відповідальність у межах командної співпраці.

Стратегічний підхід передбачає глибоке занурення у культурно-історичний і соціальний контекст, а також постійний діалог із викладачами, експертами та представниками громад. Таким чином, навчальний процес стає не лише джерелом професійних компетентностей, а й інструментом соціалізації та виховання гуманістичних цінностей.

Приклади навчальних завдань демонструють поєднання технічної, художньої та гуманітарної складових:

– **Музей І. Сікорського в Києві** – на території НТУУ «КПІ ім. І. Сікорського» передбачав створення архітектурного образу, інтегрованого в оточення, з урахуванням озеленення, транспортно-пішохідних зв'язків та можливого функціонального поєднання з існуючим музеєм авіаконструктора. Заплановано закриті та відкриті

експозиційні простори, зони відпочинку, автостоянку, адміністративну та службову зони;

– **Історико-культурний центр у м. Калуші** – у центральній частині міста, поруч з історичною будівлею музею-в'язниці, передбачалося створення сучасного експозиційно-громадського комплексу, інтегрованого в історичне середовище кінця XIX – початку XX ст. Програмою передбачено виставкові та інтерактивні простори, бібліотеку-архів, глядацький зал, інтернет-кафе, студійні приміщення та адміністративні зони;

– **Житло для ВПО («Rebuilding Ukraine»)** – котедж у складі котеджного містечка в с. Требухів (Київська обл.) для проживання однієї сім'ї з 2–3 дітьми. Планувальна структура охоплювала денну спільну зону, приватні спальні, допоміжні приміщення та можливість додаткових функціональних просторів;

– **Мистецька резиденція, м. Ірпінь** – сучасний культурний центр у парковій зоні для роботи митців та проведення культурних заходів. Передбачено відкриті мистецькі простори, високий виставковий зал, майстерні, фондосховище, адміністративні приміщення, кафе, а також інтеграцію у природне середовище міського парку з максимальним збереженням зелених насаджень.

Розробка архітектурних проєктів у стратегічному ключі передбачає не лише технічну чи естетичну досконалість, а й інтеграцію гуманітарних вимог, що формують змістовну та суспільно значущу архітектуру. Ці вимоги виступають своєрідними «ціннісними фільтрами», через які проходить кожне архітектурне рішення, – від вибору концепції до матеріалізації об'єкта.

У НАОМА такий підхід послідовно впроваджується у студентські завдання, що охоплюють як об'єкти культурної спадщини, так і нові проєкти у сфері відновлення та розвитку міського середовища. Навчальні роботи демонструють, що гуманітарна складова є не додатковим елементом, а інтегральною частиною архітектурної ідеї.

Систематизоване представлення цих вимог (табл. 5) дозволяє побачити, як вони реалізуються на практиці та стають критеріями якості прийнятих студентами проєктних рішень.

Таким чином, гуманітарні вимоги не лише розширюють горизонти архітектурної освіти, а й формують у майбутніх архітекторів цілісний світогляд, у якому архітектура розглядається як суспільний інструмент змін. Їх інтеграція у навчальний процес сприяє розвитку у студентів емпатії, етичної чутливості, здатності працювати з реальними потребами громади та культурними кодами місця.

Таблиця 5

**Категорії гуманітарних вимог до архітектурного проєкту
в межах стратегічного проєктного навчання
(з прикладами реалізації у студентських роботах)**

№ з/п	Компетенція	Зміст / Прояв у навчальному проєкті
1.	Соціальна орієнтованість	Урахування потреб різних груп користувачів (вікових, соціальних, професійних); Інклюзивність та доступність; Простори для взаємодії та співнотворення. Житлові комплекси для ВПО в межах програми Rebuilding Ukraine – передбачено інклюзивні маршрути, спільні зони відпочинку, простори для гуртових активностей.
2.	Культурна відповідність	Інтеграція культурної спадщини та традицій; Естетична гармонія з контекстом; Символізм та відображення ідентичності спільноти. Музей Ігоря Сікорського (Київ) – відтворення автентичних елементів історичного середовища, інтеграція символіки авіаційної спадщини.
3.	Екологічна стійкість	Енергоефективність та використання екологічних матеріалів; Збереження природного середовища; Адаптивність до кліматичних змін. Мистецька резиденція в Ірпені – використання відновлюваних матеріалів, енергоефективні фасадні системи, збереження існуючих зелених насаджень.
4.	Етичні аспекти	Дотримання стандартів безпеки й охорони здоров'я; Відповідальність за вплив архітектурного рішення; Економічна доступність для різних верств населення. Історико-культурний центр у м. Калущі – безбар'єрний доступ, просторові рішення для людей з обмеженими можливостями, соціальна інтеграція відвідувачів.
5.	Психологічний комфорт	Формування емоційно сприятливого середовища; Просторова адаптивність; Використання природних елементів для покращення психоемоційного стану. Житло для ВПО – застосування теплих кольорових рішень, озеленення подвір'їв, облаштування дитячих і спортивних майданчиків.
6.	Освітній і виховний вплив	Поширення цінностей сталого розвитку, культури, взаємоповаги; Інтеграція освітнього контенту (історичного, екологічного, технічного). Історико-культурний центр у м. Калущі – інтегровані експозиційні маршрути, освітні інсталяції про історію регіону.

У стратегічному проєктному навчанні ці вимоги стають підґрунтям для створення архітектури, яка не лише відповідає сучасним викликам, а й формує умови для сталого розвитку, культурного відродження та зміцнення соціальної єдності. Саме в цьому полягає його унікальний гуманітарний потенціал, особливо актуальний для України в умовах відновлення.

ВИСНОВКИ

Умови повномасштабної війни в Україні виявили критичну потребу переосмислення ролі архітектурної освіти як не лише фахової підготовки, але й простору формування трансверсального, етично вмотивованого та гуманітарно зорієнтованого суб'єкта. Університет у цьому контексті постає не як нейтральна інституція передачі знань, а як активний агент змін, що формує нову педагогічну чутливість і продукує сенси, здатні підтримати життя, гідність, безпеку та соціальну стабільність у критичних умовах.

Досвід НАОМА, представлений у статті, демонструє потенціал архітектурної освіти до трансформації через трансверсальні педагогічні стратегії, засновані на поєднанні художнього мислення, наукової аналітики, соціальної емпатії та етичної відповідальності. Такий підхід відрізняється від традиційної моделі, зорієнтованої на дисциплінарну замкненість та формалізовані критерії оцінювання, і натомість сприяє розвитку міждисциплінарного діалогу, роботи з реальними просторовими проблемами та запитам громадян, зокрема тих, що постраждали від війни.

Навчальне проєктування в умовах кризи виявляє себе як метод, що забезпечує інтеграцію знань із різних галузей та стає засобом критичного осмислення дійсності. Через стратегічні завдання, орієнтовані на розв'язання гуманітарних викликів, студенти набувають досвіду створення безпечних, інклюзивних, культурно чутливих і екологічно сталих просторів. Особливе місце в цьому процесі займають проєкти, спрямовані на підтримку вразливих груп населення – дітей, внутрішньо переміщених осіб, людей з особливими потребами. Така діяльність формує моральну суб'єктність, емпатійне мислення, соціальну відповідальність і здатність до солідарних дій.

Парадигма трансверсальності, що пронизує концептуальні засади та практичну реалізацію архітектурної освіти, інтегрує аксіологічний (ціннісний), акмеологічний (особистісний розвиток), діалоговий і громадянсько-орієнтований підходи. Це дозволяє вийти за межі формального засвоєння знань і формує архітектора як культурного діяча, здатного мислити простір як етичну категорію. Університет стає своєрідною лабораторією майбутнього – місцем, де через навчальні

практики напрацьовуються нові форми соціокультурної участі та архітектурного впливу.

Таким чином, архітектурна освіта, що спирається на трансверсальне проєктне навчання, поєднує модернізацію освітнього процесу з підготовкою фахівців, здатних діяти в умовах гуманітарної кризи, брати на себе етичну відповідальність і формувати архітектуру як простір турботи. Ця модель не лише відповідає актуальним потребам суспільства, але й окреслює стратегічний напрям розвитку академічного середовища як простору свободи, рефлексії, емпатії та дії.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню трансверсальності в архітектурній освіті в умовах воєнного стану. Розглянуто проблематику необхідності переосмислення архітектурної підготовки як процесу, що поєднує фахові знання з формуванням етично вмотивованої, гуманітарно зорієнтованої особистості. Визначено, що сучасні виклики – війна, руйнування інфраструктури, міграційні процеси – потребують розвитку у майбутніх архітекторів універсальних (трансверсальних) компетентностей, зокрема критичного мислення, креативності, емпатії та соціальної відповідальності. Досвід Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури (НАОМА) демонструє ефективність студійного та проєктного навчання, інтегрованого з реальними завданнями післявоєнного відновлення. Окрему увагу приділено освітнім практикам, спрямованим на створення безпечних, інклюзивних і культурно чутливих просторів для вразливих груп населення. Показано, що парадигма трансверсальності інтегрує аксіологічний, акмеологічний, діалоговий та громадянсько-орієнтований підходи, формуючи архітектора як культурного діяча, здатного мислити простір у категоріях турботи та етики. Запропонована модель сприяє модернізації архітектурної освіти та зміцненню її ролі як простору свободи, рефлексії, солідарності та дії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Попова Л. Еволюція терміна «трансверсальність» у сучасному науковому просторі: зарубіжний досвід. / Педагогічні науки. Вип. 99. 2022. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2022-99-8>.
2. Жидецька О. Бомбосховища Фінляндії мають подвійне призначення. URL: <https://podrobnosti.ua/2448477-bomboshovischa-fnljand-majut-podvjne-priznachennja.html>.
3. Бомбосховища Ізраїлю: чи реально так зробити в Україні. URL: https://defence-ua.com/minds_and_ideas/bomboshovischa_izrajilju_chi_realno_tak_zrobiti_v_ukrajini-11761.html.

4. Синишина В., Яковицька Л. Психолого-педагогічні умови формування духовних цінностей студентів в умовах закладу вищої освіти. / Вісник науки та освіти. № 8(14). 2023.С. 152–167. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-8\(14\)-752-767](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-8(14)-752-767).

5. Алексеева С. Сучасні підходи до професійної підготовки майбутніх дизайнерів в умовах розвитку креативних індустрій. / New impetus for the advancement of pedagogical and psychological sciences in Ukraine and EU countries: research matters : collective monograph. Riga : Baltija Publishing, 2021. Р. 1–16. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-032-2-1>.

6. Креативна Країна: Культурно-освітній проєкт. URL: https://creativecountry.org/terms/?utm_source=chatgpt.com.

7. Окорський В. П., Валюх А. М. Креативний менеджмент : підручник. Рівне, 2017. 344 с. URL: https://ep3.nuwm.edu.ua/13109/1/ПІДРУЧНИК%20з%20КМ.2017_вип.pdf?utm_source=chatgpt.com.

8. Elif Ayse Sen. Embracing Innovation: New Approaches in Architectural Education. Illustrarch. 8 March 2024. URL: https://illustrarch.com/articles/22715-embracing-innovation-new-approaches-in-architectural-education.html?srsId=AfmBOooVxR4-HQ0BegKDyeMykRXyC1dnZ5J4gUg1_83d3dvzOarKoWDL&utm_source=chatgpt.com.

9. Mcglohn E., Herrmann H., Leathem T., Gregory A., Carson L. Cross Disciplinary Design-Build: The Design of Collaborative Education. Working Out: thinking while building. 2014. Р. 483–492. URL: https://www.academia.edu/12737893/Cross_Disciplinary_Design_Build_The_Design_of_Collaborative_Education.

10. Rodriguez C., Hudson R., Niblock C. Collaborative learning in architectural education: Benefits of combining conventional studio, virtual design studio and live projects. *British Journal of Educational Technology*. № 49(3). 2018. С. 337–353. URL: <https://doi.org/10.1111/bjet.12535>.

11. Радіонова Н. Трансверсальність невербальної комунікації у медіапросторі: за лаштунками «мистецтва жити» сучасної людини. *Humanities Studies*. Вип. 20(97). 2024. DOI: <https://doi.org/10.32782/hst-2024-20-97-12>.

12. Олексюк О. М. Компетентнісний підхід у вищій мистецькій освіті. *Оптимізація циклу соціально-гуманітарних дисциплін у вищій освіті України в контексті євроінтеграції* : монографія. Київ, 2014. С. 123–125. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/viddil-3_mon_Optimizac-ciklu-gumanitar-discipl_Onkovich_2014_326.pdf.

13. Олійник Г. І., Гершензон М. III. Інноваційні підходи в підготовці професійних архітекторів. Досвід факультету архітектури НАОМА. International scientific-practical conference «Eurointegration in art, science and education: experience, development perspectives». Клайпедський

університет, 2024. С. 107–110. URL: https://web.ku.lt/uploads/documents/files/Konferencijos_tezes_2024_03_08.pdf.

Information about the authors:

Oliinyk Hanna Ivanivna,

Senior Lecturer at the Department of Architectural Design
National Academy of Fine Arts and Architecture
20, Voznesenskiy Descent, Kyiv, 04053, Ukraine

Gershenzon Mykhailo Shymonovych,

Senior Lecturer at the Department of Architectural Design
National Academy of Fine Arts and Architecture
20, Voznesenskiy Descent, Kyiv, 04053, Ukraine

Zalutskyi Volodymyr Volodymyrovych,

Senior Lecturer at the Department of Architectural Design
National Academy of Fine Arts and Architecture
20, Voznesenskiy Descent, Kyiv, 04053, Ukraine